

जाहिरातींचे दर.

शालील पन्नावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधवास' पुणे २.

अर्थ

वर्गाणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(टपाल हंगील माफ)
किरकोळ अंकास
एक आणा.

'अर्थ एव प्रधानः' इति कौटिल्यः अर्थमूलो धर्मकामाविति ।

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

वर्ष ७

पुणे, बुधवार, तारीख १० डिसेंबर, १९४१

अंक ४९

* विमाक्षेत्रांतील 'कॉमनवेलथ' चें अढळ स्थान *

१९४० चें पूर्ण केलेलें काम.....४५ लक्षांहून अधिक

★ बोलका-ढलपा ★

कंपनीची मालमत्ता	२७,८३,०००
सरकारी कर्जरोखे, गॅरंटीड शेअर्स यांत गुंताविलेली रक्कम	८,९४,०००
रोकड व बँकेतील ठेवी	३,०९,०००
कंपनीच्या मुख्य कचेरीची इमारत, हौसिंग कॉलनी व जमीन	४,३८,०००
लार्डफ फंड	२०,६३,०००
कंपनीचें चालू काम	१,८७,१३,१८१
१९४० मध्ये दिलेले क्लेमस	८४,८५१

● कॉमनवेलथचीं वैशिष्ट्ये ●

- (१) विमेटारांच्या हक्काविषयी जागरूकता
- (२) सरभक्कम पायावरील आर्थिक सुस्थिति
- (३) काळजीपूर्वक काटकसरीची व्यवस्था
- (४) जनतेच्या विश्वासास पात्र झालेले डायरेक्टर बोर्ड
- (५) विम्याचे पैसे त्वरित देण्याबद्दलची दक्षता

कॉमनवेलथ

अॅशुरन्स कंपनी लि., पुणे २.

—शाखा—

मुंबई-मद्रास-कलकत्ता-नाशिक-

कराची-अहमदाबाद

एम्. एन्. मागवत, वी. ए.
वैकित्य ऑफिस सुपरिटेण्ड.

★ सर्वत्र उत्साही व विश्वासू

चेअरमन

एजंट्स पाहिले ★

खा. व. एम्. एन्. मेथा,
C. I. E., M. B. E.

जाहीर नोटीस

सोसायटीचें काम करण्याकरिता सेक्रेटरी पाहिजे. मॅट्रिक, स्कूल फायनल अगर व्हर्नाक्युलर फायनल पास असून नॉन मॅट्रिक असावा. पगार दरमहा रुपये २५, कायम नोकरी, दर दोन वर्षांनी रुपये व्होन वाढ, अखेर रुपये ५० पर्यंत नेमणें आहे. उमेदवारांनी आपले अर्ज आमचे फॉर्ममध्ये भरण ता. ११-१२-४१ चे आंत पाठवावेत. फार्मांत आलेल्या अर्जांचाच विचार केला जाईल, तरी अर्ज कोर्मकरिता रूपाया एक आणि पोस्टेजसाठी आडीच आणि मिळून एक रूपाया आडीच आपणांची मनिऑर्डर पाठवावी. कळवें.

मे. रामकृष्ण मास्तीराव भागवत
चेअरमन,

राहुरी को-ऑपरेटिव्ह क्रेडिट सोसायटी
सु. पो. ता. राहुरी जि. अहमदनगर.

द्वि बँक ऑफ महाराष्ट्र लिमिटेड व्याजाच्या दरांत बदल

बँकेचे खातेदार, ठेवीदार व बँकेशी व्यवहार असणारे इतर सर्व लोक यांस विनंतिपूर्वक कळविण्यांत येतें की, ता. १ जानेवारी १९४२ पासून बँकेची मुख्य कचेरी व शाखा यामधील सेव्हिंग बँक स्वास्थ्यावरील व्याजाचा दर व. द. शेकडा १ १/२ टक्के केला जाईल.

पुणे शहर,
ता. १०-११-४१ }

M. V. Gokhale
मॅनेजर.

सहकार

हिंदी सहकारी संस्थाचा संसार
किं. रु. २

अर्थ ग्रंथमाला, पुणे ४

विविध माहिती

लष्कर भरती

कुलाबा जिल्ह्यांतील लोहारे सेठ्यांतील पन्नास तरुणांनी लष्करांत नोंद घेतली आहे. आणखी बरिच लवकरच दाखल होतील. पळविले गांवांनी २० लोक दिले आहेत. त्या सेठ्यांची एकूण वस्ती ६०० आहे. महाड येथे भरणाऱ्या जमाबंदी दरबाराचे वेळी सेठ्यांचे पाटलास फेटा बक्षीस देण्यांत येणार आहे.

देवकरण नानजी विमा कं. लि

वरील नवीन विमा कंपनी नुकतीच स्थापन झाली आहे, तिचे श्री. प्राणलाल देवकरण नानजी हे अध्यक्ष आहेत. पहिल्या वर्षी कंपनी फक्त आयुर्विमेच स्वीकारील, नंतर इतर प्रकारच्या विम्यांचे कामास प्रारंभ होईल.

चीनमधून आयात होणाऱ्या मालाची किंमत

चीन देशास त्याच्या हुंडणावळीवर नियंत्रण ठेवतां यावे व चीनमधून माल मागविणारांनी याबाबचे वैसे सऱ्यासुऱ्या निर्गत करणारांसच मिळावे, ह्या हेतूने हिंदुस्थान सरकारने नवी व्यवस्था केली आहे. रिझर्व्ह बँकेस मान्य होईल अशा पद्धतीने वैसे दिले, तरच मालाच्या आयातीचा परवाना वापरतां येईल, अशी ती व्यवस्था आहे व ती १ डिसेंबर रोजी अंमलांत आली.

चांदीची विक्री

रिझर्व्ह बँकेने हिंदुस्थान सरकारची चांदी १०० तोळ्यांस ६२ रु. ४ आ. ह्या दरांने विकण्यास प्रारंभ केला आहे. किमान २५ पाउंडे तरी एका वेळेस खरीदले पाहिजेत.

जुना नर्मदा पूल

भडोच शहराजवळील नर्मदेवरील जुन्या रेल्वेपुलाचे साध्या पुढांमध्ये रूपांतर करण्यासाठी मुंबई सरकारने ६,२०,८६४ रुपये मंजूर केले आहेत.

महागाई भत्ता

मुंबईतील गिरणी कामगारांस १९४० साली प्रत्येकी जेवढे वेतन मिळाले, त्याच्या १२३% इतका महागाई भत्ता त्यांस २१ फेब्रुवारी रोजी देण्यांत येईल. म्हणजे, त्या दिवशी २ लक्ष गिरणी कामगारांस मिळून सुमारे १ कोटी रुपये वाटण्यांत येतील.

युजरात विश्वविद्यालय

शेठ अमृतलाल हरगोवनदास ह्यांनी गुजरात विश्वविद्यालयाच्या स्थापनेचे बाबत पुढाकार घेतला आहे व त्यांस इतर मिल एजंटंचा पाठिंबा मिळत आहे. आवश्यक ते अर्धा कोटी रुपये लवकरच जमा होतील, असे दिसते.

सैनिकांसाठी नाताळची भेट

हिंदी व ब्रिटिश सैनिकांस नाताळच्या सणाची देणगी म्हणून ५० हजार रुपये किंमतीच्या पिशाच्या भरलेले ३५० पेटारे इराक-कडे रवाना झाले आहेत. ७ हजार ब्रिटिशांसाठी पाठविलेल्या प्रत्येक देणगीत फळे, सॉसिजेस, केक व सिगारेटचे पाकीट घातलेले आहे. २२ हजार हिंदी सैनिकांसाठी मिठाई, सुवासिक साबणाची एक वटी व रंगीत हातभंगाल असे मिश्रण आहेत.

तारा लवकर करा

नाताळचे वेळी पोचण्याच्या वेतांनी सैनिकांस व परदेशीत इतरांस पाठवावयाचे विद्युत्संदेश शक्य तितक्या लवकर पाठवावेत, म्हणजे सर्व संदेश योग्य वेळी ह्यांनी पडण्याची व्यवस्था करण्यांत येईल, अस पोस्ट व तार सलत्याने जाहीर केले आहे.

इनकमटॅक्स

इनकम टॅक्सचा भरावयाचा सध्याचा फॉर्म आणखी सोपा करतां येईल काय, ह्या प्रश्नास "कायद्याप्रमाणे सर्वन्यायी परंतु त्याबरोबरच समजण्यास सोपा असा फॉर्म तयार करणे फार अवघड आहे" असे उत्तर सर जेरीमी रेसम ह्यांनी दिले.

लष्करांत ऑस्ट्रेलियन अधिकारी

वाढत्या हिंदी फौजेस लागणारे अधिकारी पुरेसे उपलब्ध नसल्याकारणाने त्या जागी काहीं ऑस्ट्रेलियन अधिकार्यांची नेमणूक करण्यांत आली आहे. ऑस्ट्रेलियन फौजेत हिंदी अधिकारी नेमलेले नाहीत, अशी माहिती सर गुरुनाथ नेव्हर ह्यांनी दिली.

बाँचे को. मार्केटिंग सोसायटी लि.

वरील सोसायटी मुंबई येथे नोंदण्यांत आली आहे. तिला सरकारकडून पहिल्या वर्षी ९ हजार रुपये व दुसऱ्या वर्षी ८ हजार रुपयांपर्यंत ग्रेट मिळेल.

१० कोटी रुपयांचा भांडवली खर्च

रेल्वेजच्या स्टॅंडिंग फिनेन्स कमिटीपुढे हिंदुस्थान सरकार ३० कोटी रुपयांच्या भांडवली खर्चाचा कार्यक्रम मंजुरीसाठी ठेवणार आहे. त्या ३० कोटींपैकी सुमारे १९ कोटी रुपये बी. एन. डब्ल्यू व आर. के. रेल्वेजच्या खरेदीसाठी आहेत. इंग्रजांची खरेदी व काहीं ठिकाणी बसतुक फार आहे तेथे रूळांची आणखी लाइन टाकणे ह्याकरिता बरीच मोठी रकम खर्चा पडणार आहे.

हवाई हद्दा व इनकमटॅक्स

हवाई हद्दापासून मालमतेचे संरक्षण करण्यास आवश्यक असलेल्या गोष्टी करण्याकरिता व्यापाऱ्यांनी व कारखानदारांनी केलेला खर्च ही धंदा चालविण्याच्या खर्चाची आवश्यक बाब समजली जावी व त्यासंबंधातील प्राथीवरील कराची आकारणी होऊ नये, असे हिंदुस्थानसरकारने ठरविले आहे. युद्धानंतरहि ज्या योजनांचा उपयोग होणार आहे, त्यांस ही कराची माफी मिळणार नाही. सरकारने नेमलेल्या ए. आर. पी. अधिकाऱ्यांचे सांगण्यावरून केलेल्या खर्चासच केवळ वरील सवलत मिळावयाची आहे.

स्टॅंडर्ड टायम पुढे ढकलली

कलकत्ता शहरातील धड्याळांचे काटे १ ऑक्टोबर, १९४१ रोजी २६ मिनिटे पुढे लावण्यांत आले. स्टॅंडर्ड टायममुद्धा एक तास पुढे करण्यांत यावी, अशी सूचना बंगाल सरकारने हिंदुस्थान सरकारास केली होती. ८२.५ अंशांन्नाचे पश्चिमेकडील भागांतील वेळ आहे तशीच रहावी, परंतु त्याच्या पूर्वेकडील प्रांतांत (बिहार, बंगाल, आसाम व ओरिसा) स्टॅंडर्ड टायम एका तासाने पुढे करावी, असे हिंदुस्थान सरकारने ठरविले व १ डिसेंबर पासून त्याची अंमलबजावणी सुरू झाली.

१९४० सालातील औद्योगिक वांधे

सर्वध हिंदुस्थानांत १९४० साली एकूण ३२२ औद्योगिक वांधे झाले; १९३९ साली त्यांची संख्या ४०६ होती.

१९३९

वांध्यांतील कामगार	४,०९,०००	१९४०
		४,१३,०००
वाया गेलेले कामाचे खिंबस	४९,९३,०००	७५,७७,०००

१९४० सालातील एकूण वांध्यांपैकी ६५% वांधे पंगारवादी-साठी होते. ५२% वांध्यांत कामगारांना थोडेफार तरी खर्च आले.

त्रावणकोर बँक

त्रावणकोर नॅशनल अँड क्लिअर बँकेच्या ब्रिटिश हिंदुस्थानांतील घेणेकऱ्यांस आतांपर्यंत रुपयांत पांच आणे द्विह्रदंड मिळाले आहे.

अनुक्रमणिका

१ विविध माहिती ... ६१४	७ याव वाई न देण्याचा प्रयत्न-आंतरराष्ट्रीय साक्षर करार ... ६१५
२ युद्धकार्याचे कार्यक्षम संघटन ... ६१५	८ मुमकम टॅक्स कायद्याची हिनका ... ६१६
३ हिंदी भुतमुगाचें पीक ... ६१६	९ ग्रामसुधारणेची संघबंध असणाऱ्या उपयुक्त संस्था ... ६२१
४ पंजाबमधील बैका ... ६१६	१० सहकारी सोसायट्यांची अंतर्व्यवस्था ... ६२१
५ दुग्धत्या जनावरांची हस्त्या ... ६१६	११ होळकर संस्थानातील सहकारी चवळ ... ६२२
६ स्फुट विचार ... ६१७	१२ कनाटक तें. को. बँक ... ६२२
जगनाची आकस्मिक चढाई-लिवियामधील लढाया-रिस्टोळू येथील जर्मनीचा पराभव-मॅक्सिकोचा निकराचा बचाव-गव्हाचा बाजार-	१३ निवडक बाजारभाव ६२२

अर्थ

बुधवार, ता. १० डिसेंबर, १९४१

इंग्लंडमध्ये युद्धकार्याचे अधिक कार्यक्षम संघटन

अमेरिका, फ्रँड वगैरे देशांतून युद्धसामुग्रीचा पुरवठा इंग्लंडला वाढत्या प्रमाणात होत आहे, तरी राज्यांखाचें उत्पादन वाढतें ठेवण्याची मुख्य जबाबदारी ब्रिटिश कारखान्यांवर येऊन पडली आहे. रशियास लडाक सामुग्री पुरवावयाची असून, आफ्रिका व एशिया येथील समरांगणांसाठी तिची तयारी ठेवावयाची कामगिरी इंग्लंडला करावयाची आहे. ही जबाबदारी पार पाठण्यास पुरेशा मनुष्यबळाची आवश्यकता असून तें मिळवण्याची व उपयोगात आणण्याची व्यवस्था ब्रिटिश सरकारास करणें प्राप्त आहे. ह्या कार्याच्या सिध्दर्थे कॉमन्स सभेत मि. चर्चिल ह्यांनी एक ठराव पुढें मांडला आणि तो प्रचंड बहुमतानें मान्य झाला. त्या प्रसंगी ब्रिटिश मुख्य प्रधानांनी परिस्थितीचें विस्तृत वर्णन करून आपल्या सूचनांसंबंधानें कॉमन्स सभेचा व पर्यायानें राष्ट्राचा कौल घेतला. त्यांनी असें सांगितलें कीं १९४१ साल युद्धसामुग्रीची कारखाने उभारण्यांत गेले आणि १९४२ साली त्यामध्ये भरपूर उत्पादन होईल अशी कार्यक्षम व्यवस्था करावी लागेल. बर्थातला प्रत्येक पुरुष व प्रत्येक स्त्री त्यांच्या लायकीप्रमाणें युद्धकार्यास लाविल्या वाचून सरकारचा हेतु पुरा होणार नाही. ग्रेटब्रिटनची लोकसंख्या सुमार ४६० लक्ष आहे आणि त्यापैकी १४ व ६५ ह्या वर्गांच्या मर्यादेच्या आंत १६० लक्ष पुरुष व १७० लक्ष स्त्रिया मिळून एकूण ३३० लक्ष नागरिक आहेत. ह्यांचा युद्धकार्यांत कमाळ उपयोग कसा करून घेतां येईल हा निकडोचा प्रश्न मंत्रिमंडळापुढें उभा राहिल्याने त्यांनी काहीं महत्त्वाच्या सूचना केल्या.

युद्धास उपयोगी परंतु रणांगणावर प्रत्यक्ष लढावें न लागतां देशांतल्या देशांत करावयाचीं अशीं कामें स्त्रिया सध्या करीतच आहेत. पण त्या बाबतींत सक्तीचें तत्त्व लायू करण्यांत आलेलें नाही. वीस आणि तीस वर्षांच्या मधल्या सुमार १६ लक्ष स्त्रियांस युद्धकार्यासाठी नोकळण्यांत येणार आहे. पुरुषांच्या बाबतींतली किमान वयोमर्यादा कमी करण्यांत येईल व ती साडे आठरा वर्षांची असेल. ह्या योजनेमुळें १९४२ सालांत ७० हजार अधिक

लोकांस लष्करी पेशावर चढवतां येईल. सोळा ते आठरा वर्षांच्या मधील मुलांमुलांची यादी करण्यांत येऊन त्यांत सुधीनें युद्धकार्याची तयारी करण्यास उत्तेजन दिलें जाईल. सक्तीच्या लष्करी कामासाठी कमाळ वयोमर्यादा ४१ वी ५० वर्षे केडी जाईल. ह्या मर्यादेतील लोकांस रणांगणावर पाठवण्यांत येणार नाही. युद्धासाठी मनुष्यबळ वाढवण्याची ह्या प्रकारची व्यवस्था अंमलांत आणण्याचा कायदेशीर अधिकार सरकारास देण्याचें कॉमन्स सभेनें मान्य केळें आहे.

राष्ट्रीय मनुष्यबळाचा जल्दीप्रमाणें अधिकांत अधिक उपयोग करतां यावा म्हणून ब्रिटिश सरकारनें सक्तीचा अंमल करण्याचा अधिकार मागितला तेव्हां ह्या मागणीच्या मुळाशी असलेल्या तत्वाचें बाबतींत कॉमन्स सभेंत किंवा तिच्या बाहेर म्हणण्यासारखा मतभेद नव्हता. तथापि, युद्धकार्याकरीतां स्त्री-पुरुषांवर सक्तीच व्हावयाची तर तिच्या मर्यादा काय असाव्या ह्याविषयी कामगार पक्षाच्या लोकांच्या हद्दीनें सरकारनें आपली पुढें जाऊन मोठमोठे धंदे व मालमत्ता ह्यांवरहि हुकूमत चालवणें अगत्याचें होतें. नागरिकांवर कामाची सक्ती करावयाची तर त्यांची मालमत्ता व संपत्ती ह्यांवरहि सरकारनें आपला ताबा कां बसवूं नये ? असा कामगार प्रतिनिधींचा सवाल होता. ह्यावर काँसर्व्हेटिव्ह पक्षाचें असें म्हणणें होतें कीं लोकांकडून सक्तीनें काम घेण्याच्या तत्वाचा त्यांची संपत्ती हिरावून घेण्याशी काहीच संबंध नाही. शिवाय, प्राप्तीवरील कर व जादा नफ्यावरील कर ह्यांची आकारणी इतकी जबर आहे कीं मोठ्या धंद्यात्यांच्या मिळकती घेतल्यानें युद्ध कार्यास सरकारास सहाय होणें शक्य नाही. ज्या बाबतींत उद्योगधंद्यांचा किंवा मालमत्तेचा ताबा युद्धाचे हद्दीनें घेणें आवश्यक वाटेल त्यामध्ये सक्तीचा अंमल करण्याचा अधिकार सरकारास असून त्याचा उपयोग तें करीत आहे व करील. ह्याच्या पलीकडे जाण्याची आवश्यकता असून तें इष्टहि नाही. असें कामगार पक्षाच्या सूचने-विरुद्ध प्रतिपादण्यांत आले.

ब्रिटिश मंत्रिमंडळांत कामगार वर्गाचे प्रतिनिधी असल्यामुळें कॉमन्स सभेंतील कामगार पक्षानें मि. चर्चिल ह्यांच्या सूचनेस उपसूचना पुढें मांडली, तीवरील चर्चा महत्त्वाची होती. कामगार मंत्री मि. बेव्हिन ह्यांनी चर्चेचा समारोप केला आणि उपसूचनेतील मुद्यांस उत्तर दिले. इंग्लंडमध्ये सर्व पक्षांचें प्रतिनिधी असें संयुक्त मंत्रिमंडळ स्थापण्याचा हेतु ब्रिटिश राष्ट्रपूत्रें शाक्तिसर्वस्व युद्ध यशस्वी करण्यावर एकदावें हा होता. ह्या उद्देशाच्या परिपूरतीच्या आड कोणीहि किंवा काहींहि आले तरी त्याची पूर्वाकरावयाची नाही हें मंत्रिमंडळाचें मूळमार्गी धोरण असून विशिष्ट धंदा किंवा मिळकती सरकारच्या ताब्यांत घेण्याची आवश्यकता त्याच्या मजुरेस आणण्यास इष्ट वाटल्यास त्यांचे बाबतींत सक्तीचा अंमल करण्यास आपण मार्गें पुढें पाहणार नाही असें मि. बेव्हिन म्हणाले. व्यक्तींवर कोणत्याहि तऱ्हेची सक्ती होणें आपणांस तत्त्वतः पसंत नाही, पण युद्धपरिस्थितीमुळें सक्ती करणें अपरिहार्य झाल्यास त्या प्रसंगास आपण तोंड दिल्यावाचून रहाणार नाही असेंहि त्यांनी सांगितलें. युद्धपरिस्थितीचा अयोग्य फायदा घेऊन आपल्या ध्येयवादाचें घोडें दामटण्याचा प्रयत्न समाजसत्तावाद्यांनी करूं नये असें कॉमन्स सभेंत उपसूचना पुढें मांडणाऱ्या सभासदांस बजावण्यांत आले होते. हीच वृत्ती असेर प्रभावी ठरून मंत्रिमंडळाचा ठराव प्रचंड बहुमतानें पास झाला. युद्धाचा शेवट शक्य तितक्या त्वरित यशस्वी रीतीनें करण्याचा ब्रिटिश राष्ट्राचा निश्चय त्यानें. राज्यकर्त्यांस सक्तीचे अधिकार पार्लेमेंटमार्फत दिले आहेत, ह्यावरून स्पष्ट होतो.

हिंदी भुइमुगाचें पीक

(१९४१-४२)

प्रांत अगर संस्थान	१९४१-४२	१९४०-४१	घट (-)
मद्रास	२,०७६	३,१४३	-१,०६७
मुंबई	२,१००	२,४४७	-३४७
मध्यप्रांत-बहाद	२१३	२३३	-२०
ओरिसा	१८	२०	-२
हैद्राबाद	१,११५	१,३०८	-१९३
म्हैसूर	१३९	१८५	-४६
एकूण	५,६६१	७,३३६	-१,६७५

भुइमुगाच्या लागवडींत गेल्या वर्षीच्या मानानें २३% घट पडली. मद्रास प्रांतांतली लागवड एकूण लागवडीच्या ४५-२% आहे. तेथील लागवड १९४०-४१ च्या लागवडीचे मानानें ३०% कमी झाली आहे, ह्याचें कारण लागवड कमी करण्यासंबंधानें केलेला यशस्वी प्रचार, हें होय. मुंबई प्रांतांतली लागवड कमी होण्याची प्रमुख कारणें अपुरा पाऊस, परदेशी बाजारापेठेचा अभाव, कमी भाव मिळण्याची भीती, ही आहेत. एकूण लागवडीपैकी २७% लागवड मुंबई प्रांतांतली आहे.

भुइमुगाच्या तेलाचे उत्पादनांत हिंदुस्थानाचा अजुकम पहिला लागतो. भुइमुगाच्या जागतिक उत्पादनापैकी एक तृतीयांशापेक्षा अधिक उत्पादन एकट्या हिंदुस्थानांत होतें, परंतु दर एकरी उत्पादन मात्र ९०० पौंड आहे. चीनमध्ये तें १,६०० पौंड व ऑरिसामध्ये २,२०० पौंड पडतें.

गेल्या चाळीस वर्षांत हिंदुस्थानांतली भुइमुगाची लागवड क्षपाट्याने वाढली आहे. चाळीस वर्षांपूर्वी ३ लक्ष एकर लागवड होती ती १९३७-३८ मध्ये ९० लक्ष एकरांवर गेली. त्या वर्षी ३६ लक्ष टन भुइमुगाचें उत्पादन झालें. १९३९-४० मधील लागवड ८० लक्ष एकरांची आहे.

चाळू युद्धापूर्वी फ्रान्स, नेदरलँड्स, ग्रेटब्रिटन, जर्मनी आणि इटली ह्या देशांत हिंदी भुइमुग मुख्यतः सपत असे. १९३३-३४ ते १९३७-३८ ह्या मुदतींत त्या देशांनी हिंदी निर्गतीपैकी ८७% भुइमुग घेतला. फ्रान्सचा वाटा २२%, नेदरलँड्सचा २०% व ग्रेटब्रिटनचा १७%, होता.

हिंदी भुइमुगाची निर्गत मोठ्या प्रमाणावर होत असली, तरी भुइमुगाच्या तेलाची निर्गत फार थोडी आहे. ब्रम्हदेश, सिडोन, ऑरिसा, स्ट्रेस सेटलमेंट्स, इत्यादि देश ह्या तेलाची प्रमुख निर्यादक आहेत. भुइमुगाची पंड मुख्यतः ग्रेटब्रिटनकडे जाते.

भुइमुगाचा अंतर्गत सप हळुहळु वाढत आहे. एकूण उत्पादनापैकी एक अष्टमांश विर्यासाठी लागतें व एक सोळांश दाण्यांच्या स्वरूपांत सपतें. दोन पंचमांश उत्पादनाचा विनियोग तेज गाळण्याकडे व पंध करण्याकडे होतो.

दर माणशी दाण्यांचें साठ्याचें प्रमाण १३ पौंडापेक्षाहि कमी आहे. ब्रम्हदेशांत तें २३ पौंड पडतें.

पंजाबमधील बँका

१९२९ साली पंजाबमध्ये एकूण १७ बँका नोंदलेल्या होत्या; त्यांची संख्या आतां ४१ झाली आहे. पंजाबाबाहेर नोंदलेल्या बँकांच्या पंजाबांतली शाखांची संख्या ह्या मुदतींत ४१ ची १२५ झाली.

पंजाबांत नोंदलेल्या बँकांपैकी चार बँका रोडचूल्ड बँका आहेत, त्यांची नांवे पंजाब नॅशनल बँक, पंजाब को. बँक, पंजाब अँड सिंध बँक व सिमला इंडस्ट्रियल अँड बँकिंग कंपनी अशी आहेत. ह्या चारत मिळून सर्व बँकांतील ठेवीपैकी ८३% ठेवी आहेत व १७% ठेवी बिगर-रोडचूल्ड बँकांत आहेत. रोडचूल्ड बँकांच्या ९४ शाखांपैकी ६५ शाखा पंजाबमध्येच आहेत. चारी रोडचूल्ड बँकांत मिळून ११ कोटि रुपयांच्या ठेवी आहेत व त्यांचे भांडवल आणि रिझर्व्हज अजुकम ४९ लक्ष रुपये व ५२ लक्ष रुपये आहे. बँकांच्या ठेवीशी त्यांनी रोख्यांत गुंतविलेल्या रकमेचें प्रमाण ४७% पडतें व कर्जाचें ठेवीशी प्रमाण ४२.३% पडतें. धान्य, कपास इत्यादींचें तारणावर बावयाच्या कर्जावरील व्याजाचे दर चारी बँकांनी सधमताने ठरविलेले आहेत. मुंबई, कलकत्ता, इत्यादि ठिकाणांपेक्षा पंजाबमधील बँकांना ठेवीवर जास्त दराने व्याज यावें लागतें.

पंजाबांत नोंदलेल्या बिगर-रोडचूल्ड बँकांची संख्या ३७ आहे. त्यापैकी २५ बँकांचे भाग-भांडवल व रिझर्व्हज ५० हजारांवर असून बाकीच्या १२ बँकांचे त्याहूनहि कमी आहे. ह्या २५ बँकांकडे एकूण २ कोटि, ४० लक्ष रुपयांच्या ठेवी आहेत; म्हणजे प्रत्येक बँकेत सरासरीने ९ लक्ष, ५५ हजारांच्या ठेवी आहेत. लहान, १२ बिगर-रोडचूल्ड बँकांत मिळून १८३ लक्ष रुपयांच्या ठेवी आहेत. म्हणजे प्रत्येकीची सरासरी १३ लक्ष रुपये ठेवींची आहे.

पंजाबांतली बँकांच्या एकूण कचेऱ्यांची संख्या २५० आहे. त्यांत इंपीरिअल बँकेच्या ६०, एक्सेचेंज बँकांच्या १४, इतर रोडचूल्ड बँकांच्या ११० व बिगर-रोडचूल्ड बँकांच्या ६० कचेऱ्या आहेत. पंजाबांतली २०० गांवांपैकी १०० गांवांत अथाप बँक नाही.

दुभत्या जनावरांची हत्या

दुभत्या गाई व म्हशी सेवेगांवांतून शहरांत आणण्यांत येतात, परंतु त्या पारठ्या झाल्या की त्या कसाच्यास विकल्या जातात. त्यांची निगाहि नीट न ठेवल्याकारणानें पुढील वेतांस त्या नालायक होतात. चांगली दुभती जनावरें शहरांत आणली जातात, व त्यांचाच नाश झाला म्हणजे सहाजिकच दुभत्या जनावरांच्या संपत्तीचा नाश होतो. इंपीरिअल कॉमिन्स ऑफ अॅग्रिकल्चरल रिस्र्चने ह्या प्रश्नाचा विचार करून मुंबई, कलकत्ता व मद्रास ह्या शहरांतली परिस्थितीची पहानी करण्याकरितां एक कमिटी नेमली आहे. (१) गोडे शहराबाहेर नेजे कितपत व्यवहार्य होईल ? (२) तें व्यवहार्य असल्यास, तें कसे घडवून आणातें येईल ? (३) तें व्यवहार्य नसल्यास, त्यांत सुधारणा कशी करता येईल ? (४) दुभत्या जनावरांची शहरांकडे होणारी आयात कमी झाल्यास सेवेगांवांतली लोकांचे पंथावर काय परिणाम होईल ? ह्या चार प्रश्नांसंबंधी कमिटीने तपशीलवार चौकशी करावयाची आहे. कमिटीने एक प्रश्नपत्रिका तयार केली आहे, तिला उचरें ३० डिसेंबर अखेर मिळाली पाहिजेत.

स्फुट-विचार

जपानची आकास्मिक चढाई

अमेरिका आणि जपान ह्यांचे मध्ये उत्पन्न झालेली तेंद नाहीशी होऊन पूर्व एशियांत जर्मू लागलेले युद्धाचे दम दूर व्हावे ह्यासाठी वॉशिंग्टनमध्ये ह्या दोन राष्ट्रांच्या वाटाघाटी चालल्या होत्या त्यांचा निर्णय लागून जाहीर होण्यापूर्वीच जपानने चढाई आरंभून युद्धाचा वणवा एकाएकी पेटवला आहे. अमेरिका व इंग्लंड ह्यांचेच हळे चढवण्याची तयारी चालू असता तिळा वेळ मिळाला म्हणून जपानने वाटाघाटीचें सोंग मांडलें होतें ही गोष्ट आतां स्पष्ट झाली आहे. पूर्व एशियांतली आपली राजकीय महत्त्वाकांक्षा आवरून धरण्यास जपान तयार नाही हें जपानी मुस्वदी व वर्तमानपत्रे ह्यांच्या अलीकडील लढाऊ भाषेवरून दिसतच होतें. ह्या कारणानें इंग्लंडने सिंगापूर येथें संरक्षणाचा बंदोबस्त केला होता. इंडोचायनामध्ये मोठी जपानची फौज गोळा झाली होती आणि थायलंडवर स्वारी करण्याचा जपानचा वेत अजमावतां येत होता. ऑस्ट्रेलिया, इंग्लंड व अमेरिका हीं राष्ट्रे सावधगिरीनें बागत होती, परंतु जपानच्या बाजूनें युद्धाचा स्फोट असा अचानक रीतीनें होईल अशी त्यांस कल्पना नव्हती. प्रेसिडेंट रूझवेल्ट ह्यांनीं जपाननें पॅसिफिक महासागरांत शंतातेचा भंग करून नये ह्यासाठी शक्य तेवढी सतपट केली. जपाननें कोरूसो ह्या आपल्या सास बकिंटास वॉशिंग्टनला पाठवले तेव्हां त्याची मध्यस्थी युद्ध टाळण्याचे कामी उपयोगी ठरेल असें वाटण्यास जागा उत्पन्न झाली होती. पूर्व एशियामध्ये आपलें राजकीय वर्चस्व प्रस्थापित झाले पाहिजे हा आग्रह सोडण्यास जपान तयार होईना. त्या देशांतील नवीन मंत्रिमंडळ दंडुकेशाही चुचीचें आहे आणि त्यास जर्मनीचें प्रोत्साहन आहे. इंग्लंड व अमेरिका ह्यांचेविरुद्ध जपानला उठवण्याचें राजकारण हिटलर लढवीत राहिला आहे आणि तें जपानी मुत्सखांच्या लढाऊ भूमिकेचीं जुळवें ह्यात्याकारणानें आतां प्रच्युत युद्धास "जागतिक युद्ध" हें नांव सार्थ झालें आहे. अगदी निवर्णीचाच प्रयत्न म्हणून प्रेसिडेंट रूझवेल्ट ह्यांनीं जपानच्या बादशहांस सास संदेश पाठवूनहि जपानला युद्धापासून परावृत्त करण्याचा सट्टाटोप केला. पण वॉशिंग्टन येथे शंतातेविषयी दोन पक्षांच्या वाटाघाटी एकाकडे चाललेल्या असतांनाच जपाननें पॅसिफिक महासागरांतील अमेरिकन ठाण्यांवर हळे चढाविले. पूर्वसूचनां न दतां जपाननें लढाया आरंभल्या आहेत आणि युद्धांतली पहिली गोळी झाडली आहे. जपानचें हें आव्हान अमेरिका व इंग्लंड ह्यांनीं अर्थातच स्वीकारलें आहे आणि त्या राष्ट्रांनें केलेला विश्वासघात व त्याची सुजेरसोर पुंडाई ह्यांचा योग्य समाचार तीं राष्ट्रे घेतीलच. पूर्वेच्या बाजूनें युद्ध हिंडण्यानाच्या जवळ येण्याची भीति आज कित्येक महिने वाटत होती ती आतां सरी ठरली आहे. अमेरिका व इंग्लंड पूर्व एशियांत आपणांस घेरित आहेत आणि तेथील आपल्या ईश्वरदत्त जहागिरींत हात घालीत आहेत ही जपानची सबब किती लोमडी आहे, हें त्या राष्ट्रांनें मॅन्चुकाओ व चीन हा देशांत केलेल्या व चालवलेल्या दंडेलीवरून अगोदरच सिद्ध झाले आहे. जपानचें सध्याचें आक्रमण ही युद्ध पुंडाई असून तिचा बीमोड करण्याचे संघाटें आणि निकरचे प्रयत्न आतां झाले पाहिजेत. ह्या बाबतींत हिंडु-स्थानावर जबाबदारी प्रत्यक्ष घेऊन पडली आहे आणि ती कसोशीनें पार पाडण्यांत आली पाहिजे.

लिबियामधील लढाया

इजिप्तच्या पश्चिम सरहद्दीवरून ब्रिटिशांनी अचानक मोठ्या प्रमाणावर चाल केली तीमध्यें त्यांस नांव घेण्यासारखें यश फौज. लिबियामध्ये जनरल रॉमेलच्या हाताखाली असलेली जर्मन पांजे चोहोंकडून घेरीली गेली आणि विमाने व चिलखती गाड्या ह्यांच्या संख्येच्या बाबतींत वर्चस्व ब्रिटिशांच्या बाजूस राहिले. टोब्रुकमध्ये कित्येक महिने ठाणें धरून राहिलेली ब्रिटिश फौज बाहेर पडली आणि तिनें पूर्वेकडील मुख्य ब्रिटिश सैन्यास मिळण्याचा प्रयत्न केला. जनरल रॉमेल पेचांत सापडला असतां त्यानें स्वतःच्या भोंवतीं पडलेला घेर फोडून बाहेर पडण्याची पडपड चालवली आहे. लिबियाच्या वाळवंटांत सोळाशे चौरस मैलांच्या विस्तृत क्षेत्रांत ह्या लढाया चालल्या आहेत हें येथें लक्षांत ठेवलें पाहिजे. इतर युद्ध क्षेत्रांप्रमाणें तेथें पद्धतशीर रीतीनें व व्यवस्थित क्रमानें लढाया होऊंच शकत नाहीत. विशिष्ट मुरुस जिंकून तो आपल्या ताब्यांत वेष्टण्याचा प्रश्न तेथे उद्भवत नाही. लिबियातील ब्रिटिशांच्या मोहिमेचा हेतु शत्रूचें लढाऊ सामर्थ्य नष्ट करावयाचें आणि त्याच्या युद्धसामुग्रीचा नाश करून टाकावण्याचा हा आहे. त्या कारणानें ब्रिटिश व जर्मन सैन्यांनीं विशिष्ट ठिकाणें परस्परच्या हातून पुन्हां घेतलीं अशा आशयाच्या येणाऱ्या बातम्यांचें आश्चर्य वाटावयास नको. सिद्धी रक्षेक आणि बोर एल हमीद हीं महत्त्वाचीं ठाणें ब्रिटिशांनीं हस्तगत केलीं होती तीं जनरल रॉमेलच्या सैन्यानें परत घेतलीं असल्याची बातमी ह्याच प्रकारची आहे. पंधरा दिवस सारख्या चाललेल्या घुमथक्कीनंतर लढणाऱ्या दोन्ही बाजू आपल्या सैन्यांची जुळवाजुळव पुन्हा करीत आहेत. लिबियांत ब्रिटिशांचें लढाऊ सामर्थ्य वढें मोठें आहे कीं त्यांच्या अंतिम विजयाबाबतचा विश्वास पूर्णपणें साधार आहे. अलीकडे पुन्हा चालू झालेल्या लढायांत त्यांची होत असलेली सरशी ह्याची थोतक आहे.

रॉस्टॉव्ह येथील जर्मनीचा पराभव

रशियांतील दक्षिणेकडील रणभूमीवर टिमोशेंको ह्या सेनानीनें फौजेची नीट जुळवाजुळव करून रॉस्टॉव्हमधून जर्मन सैन्यांस हाकून लावून त्यांची पॅंजेहाट चालली असतां त्यांचा पाठपुरावा केला आहे. इकडे क्रायमिया व्यापून रॉस्टॉव्हच्या पुढें जर्मनी चाल करून जाणार आणि कॉकेशस प्रांताकडे मोर्चा वळवून तिकडील राकेल तेलाचा पुरवठा आपल्या ताब्यांत घेणार अशीं चिन्हें दिवू लागलीं होती. प्रत्येक पावलास शत्रूची भयंकर हानी करून रशियन सैन्यें व्यवस्थेनें मार्ग हाटत होती. युकाइन प्रांत पादाक्रांत करून जर्मन फौज पूर्वेकडे घुसू लागली तेव्हां तिचा प्रतिकार यशस्वी रीतीनें होण्यास आणि तिची प्रगति थांबण्यास रशियन सैन्याची पुनरचना त्या बाजूस कार्यक्षम केली जाणें आवश्यक होतें. ही कामगिरी स्टालिननें टिमोशेंको ह्या संघा लढवण्याकडे सोपवली, हा त्याचा टिमोशेंकोवरील विश्वास किती साधार होता हें त्या सेनानीनें रॉस्टॉव्ह हें मान्याचें शहर जर्मनांच्या हातांतून हिसकावून घेऊन त्यांस तेथून पिटाळून लावलें आहे ह्यावरून सिद्ध होत आहे. जर्मन सैन्यास ह्या युद्धांत सोसावा लागलेला हा पहिलाच महत्त्वाचा अपजय आहे. रॉस्टॉव्हमधून त्यास पळायून करावें लागलें आहे, इतकेंच नव्हे तर पाठलाग करणाऱ्या रशियन फौजेस तोंड कसें यावें ह्याची त्यास पंचादत होऊन गेली आहे. पश्चिमेच्या बाजूस

सर्वेस्पूल हे रशियाचे बंदिस्त ठाणे असून शत्रूची लढतच आहे. जनरल फॉन व्हिडोव्हॉट हाची पीछेहाट करणारी फौज आतां कोठें थांबून लढण्याची तयारी करते हेच टिमोशेंको ह्यांस पहावयाचें असून शत्रूपासून परत घेतलेल्या प्रदेशाची व्यवस्था लावावयाची आहे. रॉस्टॉव्हचा रशियानें मिळवलेला विजय उत्साहजनक आहे ह्यांत शंका नाही.

मॉस्कोचा निकराचा बचाव

जनरल शिकॉस्को, स्वतंत्र पोलिश लोकांचे पुढारी व सेनानी, मॉस्कोस गेले असून रशियांतील आपल्या देशबांधवांची फौज तयार करण्याच्या योजनाविषयी स्टालिन ह्यांचाशी चर्चा करित आहेत. त्यांनीं मॉस्को येथें गेल्यावर काढलेले उद्घाटन प्रसिद्ध झाले आहेत, त्यावरून रशियन राजधानीच्या सुरक्षापासाठी घनघोर संशय चालला आहे त्याविषयी यथार्थ कल्पना येते. मॉस्को सर करून त्यांत आपण प्रवेश करणार असल्याच्या बल्गना हिटलरनें चार महिन्यांमार्गे केल्या होत्या, त्या स्टॅलिनच्या नेतृत्वासाठी रशियन फाजानांनीं नेटानें व शौर्यानें लढून फोड टक्कल्या आहेत असें जनरल शिकॉस्को म्हणाले तें अक्षरशः सत्य आहे. मॉस्को शहर चारी दिशांनीं घेरून त्याचा बचाव अशक्य करावयाचा असा जर्मनीचा बेत होता, आणि त्यास अनुसरून हिटलरच्या फौजा उत्तर, पश्चिम व दक्षिण ह्या दिशांनीं रशियन राजधानीवर लढत करित आहेत. परंतु मॉस्कोच्या बचावासाठी रशियन सारखे निकरानें लढत असून त्यांनीं शत्रूची गती बद्दलक बाजूंनीं कुठित केळी आहे. रशियन सैन्ये स्वतःचा बचाव करून स्वस्थ रहात नसून संधी मिळेल तेथें शत्रूवर उलट हल्ले करित आहेत. त्यांनीं जर्मनीचे सैनिक व बुद्धसामुमी ह्यांचे मोठ्या प्रमाणावर बळी घेतले आहेत. त्यांची चिकाटी सरोसर कौतुकास्पद आहे. एका बाजूनें शत्रू मॉस्कोजवळ हळुहळु येऊं लागला तरी त्यास शक्य तेथें डांबण्याचा व मार्गे रेटण्याचा निकराचा प्रयत्न रशियन फौजानां चालू ठेवला आहे. आपला कित्तीहि नाश झाला तरी हिटलर नवीन नवीन चिल्लसती गाढ्या व इतर सामुमी मॉस्को-मोवताळल्या रणांगणांवर पाठवीत आहे त्यांचा योग्य समाचार घेण्याचा स्टॅलिन आणि त्याच्या फौजा ह्यांचा निश्चय कायम आहे.

गव्हाचा बाजारभाव वाढून व देण्याचा प्रयत्न

सुमारे दोन महिन्यांपूर्वी, हिंडुस्थान सरकारने गव्हावरील आयात जकात दर हॅड्रेडवेटास १ रु. ८ आ. होती ती दर हॅड्रेड-वेटास २ आणे केळी असल्याचें जाहीर केले. मध्य आशियांतील फौजांस गहू मोठ्या प्रमाणावर पाठवावा लागत असल्या कारणानें हिंडुस्थानांतील गव्हाच्या साठ्यावर त्याचा प्रतिकूल परिणाम होणार व साठा कमी पडणार, ह्या हद्दीनें गव्हाच्या आयातीस उत्तेजन देण्याकरितां आयात जकात उतरविण्यांत आली, असें तेव्हां प्रसिद्ध झाले होतें. गव्हाच्या पुरवठ्याचे व साठ्याचे संबंधांतील परिस्थिति आतां अधिकच विकट झाली असल्याकारणानें सरकारनें आयात जकात अजीबातच काढून टाकली आहे. पंजा-बांतील लियाळपूर व हापूर हीं गव्हाच्या विक्रीचीं प्रमुख केंद्रे आहेत, तेथील घाटक विक्रीचा भाव मगस ४ रु. ६ आ. असा सरकारनें उरवून दिला आहे. इतर ठिकाणाचा भाव, वरील केंद्रां-तील बाजारभावाचें अनुरोधानें उरविण्याचा अधिकार प्रांतिक

सरकारांस देण्यांत आला आहे. गव्हाच्या बाजारांतील चणचण कमी करण्याचा हा प्रयत्न आहे. गहू पेरणाऱ्या शेतकऱ्यांस गेळीं वीस वर्षे मंदीचीं गेळीं व आतां चांगला भाव मिळण्याची संधि आली असतां, आयातीस उत्तेजन देऊन व कमाल भाव उरवून टाकून सरकारनें शेतकऱ्यांचे हित पाहिलें नाहीं, अशी सरकारी धोरणावर टीका करण्यांत आली आहे.

आंतरराष्ट्रीय साखर करार

साखरेच्या निर्गतीचें नियंत्रण करणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय कराची मुदत ३० एप्रिल, १९४२ रोजी संपते. १९३७ सालीं हा करार झाला, त्यावेळीं हिंडुस्थानाचे प्रतिनिधीनें इतर देशांकडे हिंडुस्थान साखरेची निर्गत करणार नाहीं, असा ह्यां देशावरील निर्बंध मान्य केला. नवीन कराराचे वेळीं तरी हा निर्बंध दूर होणें आवश्यक आहे, ह्याविषयी विवेचन “अर्था”मध्ये नुकतेंच येऊन गेले आहे. पुढील धोरणाविषयीं सल्लवनें आतां सुरू झाली आहेत व युद्धसमाप्तीपर्यंत कराराची मुदत लांबविण्यांत येईल, अशीं चिन्हें विदुं लागलीं आहेत. करारावर, सही करणाऱ्या राष्ट्र-पैकीं कित्येक राष्ट्रे जर्मन सत्तेसाठी गेळीं आहेत व तो गट वग-ळला तर उरलेल्या प्रदेशापुरता करार कायम राहण्यास हरकत नाही; जरूरीमागे त्यांत बदल केला म्हणजे झाले, अशा आश-याचें धोरण, स्वािकारले जाण्याचा संभव आहे. हिंदी साखरेचा सुधारलेला दर्जा व साखरेचें वाढलेलें उत्पादन हीं लक्षांत, घेऊन हिंडुस्थानाचें हद्दीनें करारांत सुधारणा होणें आवश्यक आहे.

फिलिपाइन्स

फिलिपाइन्समध्ये ७,०८३ बेटांचा समावेश होतो व त्यांत १ कोटि, ६० लक्ष लोकसंख्या आहे. १८९८ सालीं अमेरिकेनें ह्या बेटांचा ताबा घेतला. अमेरिकेंत संपेत अशा कच्च्या माळास उत्तेजन देण्याचा अमेरिकेचा प्रयत्न होता. फिलिपाइन्समधील १०% लोक साखरेच्या धंद्यावर अवलंबून आहेत. सरकारी माळ-कीच्या मणिला रेल-रोड कंपनीचे शेकडा ४० उत्पन्न साखरेच्या धंद्याच्या वहातुकीपासून मिळतें. फिलिपाइन्समधील लागवडी-साठील जमिनीपैकीं एक तृतीयांश जमीन नारळासाठी आहे. ३०% लोकांचा उदरनिर्वाह नारळांच्या लागवडीवर अवलंबून आहे. ताग व तंबाखू हीं दुसरी दोन महत्त्वाचीं पिक्के आहेत. ह्या एकट्या चार पिक्कांवर निम्म्यापेक्षा अधिक लोकसंख्येचें जीवन अवलंबून असणें दृष्ट नाहीं. फिलिपाइन्समधील शेतकऱ्यांचें दारिद्र्य आतिशय तीव्र स्वरूपाचें आहे.

प्रभा इनव्हेस्टमेंट्स लि.

वरील कंपनी मुंबई येथें नोंदण्यांत आली असून तिचे उत्पा-दक श्री. व्ही. पी. वर्दे हे आहेत. इनव्हेस्टमेंट्सा चंदा करणें हें कंपनीचें उद्दिष्ट आहे. तिचे अपिकृत भांडवल १ लक्ष रुपये आहे.

अफगाणिस्तानांत कोळशाच्या साणी

अफगाणिस्तानांत कोळशाच्या साणीचा शोध लागला आहे. हा कोळसा मुकटीच्या स्वरूपांत असल्या कारणानें त्याच्या विटा करण्याकरितां अफगाण सरकारनें यंत्रसामुमी भागवली आहे.

गुजरात सेक डिपॉझिट कं. लि.

वरील कंपनीच्या लोकसंपर्का १,४२७ रुपये भाड्यानें गेले आहेत. कंपनीला ३० सप्टेंबर, १९४१ अखेर संपलेल्या वर्षी १४ हजार रुपये नफा झाला.

इन्कमटॅक्स कायद्याची भूमिका

(लेखक—श्री. के. वा. गर्जेन्द्रगडकर, वकील, सातारा.)

१८८६ सालापूर्वी "इन्कमटॅक्स कायदा" असा सर्व हिंदुस्थानास लागू होणारा कायदा नव्हता. कांहीं प्रांत व इलाखे-ह्याकरिता उत्पन्नावर कर घेणारे स्थानिक कायदे मात्र होते. १८८६ मध्ये प्रथमच सर्वज्यांपी असा इन्कमटॅक्स कायदा (१८८६ चा दुसरा) सर्व हिंदुस्थानाकरिता केला गेला. ह्या कायद्या-मध्ये वेळोवेळी कांहीं दुरुस्त्या होऊन शेवटीं पुन्हां १९१८ चा ७ वा असा नवीनच इन्कमटॅक्स कायदा पास झाला. ह्या काय-द्यामध्ये "एकंदर उत्पन्न" व "कर घेण्यालायस उत्पन्न" असा फरक करण्यांत आला व कर-आकारण्याची व वसूल करण्याची पद्धति, कोणत्या उत्पन्नावर कर आकारावयाचा वगैरे गोष्टींत या कायद्याने सुसंगतपणा व व्यवस्थितपणा आणिला. पुढे एक "सर्व हिंदुस्थान-इन्कमटॅक्स कमिटी" "The All India Income Tax Committee" नेमिली होती. या कमिटीचा रिपोर्ट १९२१ साली प्रसिद्ध झाला व ह्या रिपोर्टास धरून १९२२ साली पुन्हां १९२२ चा अकरावा असा नवीन इन्कमटॅक्स कायदा पास झाला व तोच कायदा हल्लीं सर्व हिंदुस्थानभर लागू आहे. कायद्याच्या नजवावणीच्या कामी व करवसुलीमध्ये जसजशा अडचणी उप-स्थित झाल्या तसतसे वेळोवेळीं इन्कमटॅक्स दुरुस्त कायदे (Income Tax Amendment Acts) पास करण्यांत आले. ह्याप्रमाणे १९२५ चा १६ वा, १९२६ चा २४ वा, १९२८ चा ३ रा, १९३० चा २१ वा व २२ वा, १९३३ चा १८ वा व १९३७ चा ४ वा असे दुरुस्त कायदे १९२२ च्या ११ व्या कायद्यांत समाविष्ट करण्यांत आले. ह्याप्रमाणे १९२२ सालापासून ह्या कायद्याची अम्मलबजावणी झाल्यानंतर प्रांतीयरील कराची आकारणी व्यवस्थित कशी करावी आणि या कराच्या आकारणीतून कर देण्यास पात्र असलेले उत्पन्न ज्यांचे आहे असा कोणीही इसम निसटून न जाईल अशी तरतूद कशी करावी यासंबंधाच्या मुख्य-त्वेकरून सूचना करण्यासाठी हिंदुस्थान सरकारने १९३५ साल-च्या आक्टोबर महिन्यांत एक कमिटी नेमिली होती. ह्या कमिटी-साठी मेसर्स आयर्स व चॅम्बर्स असे दोन इन्कमटॅक्स तज्ज्ञ विठाय-तेहून आणविले होते आणि हिंदुस्थानांत त्या सात्यांत काम करीत असलेले एक अनुभवी अधिकारी सानबहादूर वाच्छा यांना त्या तज्ज्ञांच्या जोडीस दिले होते. असे त्या कमिटीचे तीन सभा-सद होते. ह्या कमिटीने हिंदुस्थानांत ठिकठिकणीं हिंदून तोंडी पुरावा घेतला व निरनिराळ्या व्यक्ती व संस्था ह्यांची लेखी मतेही मागविली. ह्याप्रमाणे आलेल्या सर्व सूचनांचा विचार करून कमि-टीने आपला रिपोर्ट १९३६ साली हिंदुस्थान सरकारास सादर केला. त्या रिपोर्टांत केलेल्या शिफारसीस धरून हिंदुस्थान सर-कारने एक बिल तयार केले व ते कायदेमंडळासमोर पास करून घेतले तोच १९३९ चा सातवा इन्कमटॅक्स दुरुस्त कायदा होय. हल्लीं चालू असलेला कायदा म्हणजे १९२२ चा ११ वा इन्कम-टॅक्स कायदा पुढे वेळोवेळीं निरनिराळ्या, १९३९ च्या सातव्या कायद्यासुद्धा दुरुस्त झालेला कायदा होय.

सल्लेब पद्धति

१९३९ च्या सातव्या कायद्याने मूळ १९२२ च्या ११ व्या कायद्यांत फार मूलग्राही दुरुस्त्या केल्या आहेत. त्यामुळे मूळ

कायद्याचे स्वरूप अगदी बदलून पुष्कळ बाबतींत नवीनच कायदा झाला आहे असे म्हणणे योग्य होईल. आतां प्रांतीयरील कर चुकविण्याच्या ज्या पध्दता होत्या त्या जवळजवळ बंदच झाल्या आहेत व कर आकारण्याच्या पद्धतींत शास्त्रीयदृष्ट्या योग्य त्या सुधारणा केल्या आहेत. मुख्य सुधारणा म्हणजे प्रांतीयरील कर आकारण्याच्या 'स्टेप' पद्धतीपेक्षां सल्लेब पद्धति अमलांत आणली आहे. या पद्धतीमुळे इन्कमटॅक्स भरणाऱ्या सुमारे तीन लाख लोकांपैकी दोन लाख साठ हजार लोकांवरील या कराचे ओझे थोडेबहुत हलके होणार आहे. पूर्वीच्या कर आकारण्याच्या स्टेप पद्धतीत कराची आकारणी करण्याचा दर एका रकमेपासून दुसरीकडे जलद उढी मारत असे. प्रथम दोन हजारापर्यंत कराचा दर शेंकडा ३१/४ असे; दोन हजारापासून पांचहजारापर्यंत तो ३१/४ पासून एकदम ४१/४ पर्यंत गेला. नवीन अमलांत आलेल्या सल्लेब पद्धतीत कराची आकारणी एकदम वाढत नसून एक रुपया उत्पन्न वाढल्यास कराच्या दरांत अत्यंत सूक्ष्म प्रमाणांत वाढ होत असते.

अपील

कराची आकारणी अन्यायाची व चुकीची झाली असल्यास त्याविरुद्ध अपील करण्याची पद्धति पूर्वीच्या कायद्यांतही होती पण यांतील पहिले अपील असिस्टंट कमिशनरकडे होतें. कर-वसुलीच्या सात्याशी ज्याचा साक्षाद संबंध आहे अशा अधिका-ऱ्याकडेच त्याच्या हातासालील लोकांनी केलेल्या अन्यायाविरुद्ध अपील चालत असल्याने अपील करणारास न्याय मिळण्याचा संभव कमी असतो. यास्तव ज्याच्याकडे अपील ऐकण्याचे काम असेल त्या अधिकाऱ्याकडे कर-वसुलीच्या देखरेखीचे काम असू नये असे आतां ठरवून अपेलेट असिस्टंट कमिशनर व इन्स्पेक्टिंग असिस्टंट कमिशनर असे असिस्टंट कमिशनरचे दोन भेद करून असिस्टंट अपेलेट कमिशनरकडे सात्याच्या वसुलीच्या देखरेखीचे कोणतेही काम ठेविलेले नाही. असिस्टंट अपेलेट कमिशनरने दिलेल्या निकालाविरुद्ध दुसरे अपील करण्याचाही हक्क आतां दिला आहे. हे दुसरे अपील इन्कमटॅक्स अपेलेट ट्रायब्युनल (Appellate Tribunal) कडे करावयाचे आहे. ह्यामध्ये दहापर्यंत स्वतंत्र व नियुक्तापी लोक असणार. ह्या लोकांपैकी निम्मे लोक हाय-कोर्ट जज्यांच्या लायफीचे असून निम्मे अकॉन्टेमध्दें तज्ज्ञ असलेले अकॉन्टे असणार. ह्यामुळे कराच्या आकारणीच्या बाबतींत अन्याय झाल्यास योग्य न्याय मिळण्याची तरतूद कायद्यामध्ये आतां केलेली आहे.

इन्कमटॅक्स ऑफिसरने जाहीर नोटीस वर्तमानपत्रांत दिल्या-नंतर ज्याचे उत्पन्न इन्कमटॅक्सला पात्र होण्याजोगे आहे त्याने आपण होऊन आपले उत्पन्न-पत्रक ६० दिवसांचे आंत अधि-कार्याकडे पाठवावयाचे आहे. तसे न केल्यास असिस्टंट कमि-शनरच्या संमतीने सदर इसम दंडास पात्र होईल शक्य. तसेच एखाद्या व्यापाऱ्याचे कमी उत्पन्न धरून कर-आकारणी पूर्वी झाली आहे असे इन्कमटॅक्स ऑफिसरस वाटले तर तो ८ वर्षी-पर्यंतच्या उत्पन्नाचा अगर निदान चार वर्षीपर्यंतच्या उत्पन्नाचा फेरविचार करून त्यावर कर-आकारणी करू शक्य. ह्या विविधानें कर देण्यास पात्र असलेले उत्पन्न ज्यांचे आहे असा कोणीही इसम कर-आकारणीपासून चुकून राहू नये व कराची आकारणी वाज-वीपेक्षां कमी होऊ नये अशी तरतूद कायद्यांत केली आहे.

परदेशांतील उत्पन्न

ब्रिटिश हिंदुस्थानांतील नेहमीचा रहिवासी व त्यांचे परदेशांत मिळविलेले उत्पन्न ह्यासंबंधी नवीन कायद्यांत साठील तरतूद केली आहे.

(१) जो हिंदुस्थानचा नेहमीचा रहिवासी नसेल अशा गृहस्थाच्या त्याने हिंदुस्थानांत मिळविलेल्या अगर त्याने परदेशांतून हिंदुस्थानांत आणलेल्या उत्पन्नावरच प्राप्तीवरील कर आकारण्यांत यावा. (२) हिंदी नागरिकांनी हिंदुस्थानाबाहेर मिळविलेल्या उत्पन्नापैकी जेवढा भाग हिंदुस्थानांत आणला असेल त्याहून परदेशांतील त्याची त्या वर्षाची एकंदर प्राप्ती जितकी अधिक असेल त्यापैकी ४५०० रुपयाहून जी अधिक रकम राहील तेवढीच त्याच्या हिंदुस्थानांत आणलेल्या रकमेत मिळवून त्यावर कर आकारणी करावी. यामुळे लहान प्रमाणावर परदेशांत व्यापार करणाऱ्या हिंदी नागरिकांवरील कराचे ओझे हलके झाले आहे. (३) ज्या ब्रिटिश कंपनीचे व्यवस्थापक व नियामकमंडळ पूर्णतः हिंदुस्थानांत वास्तव्य करीत असेल ती कंपनी अगर ज्या कंपनीच्या एकंदर उत्पन्नापैकी ५१ टक्के उत्पन्न हिंदुस्थानांतील व्यवहारांमुळे झाले असेल ती कंपनी हिंदुस्थानची रहिवासी समजून तिचे हिंदुस्थानांतील व हिंदुस्थानाबाहेरील उत्पन्न एकंदर करून त्यावर कर-आकारणी करावी. (४) कोणत्याही वर्षी हिंदुस्थानांत असलेला इसम, जर त्या वर्षापूर्वीच्या दहा वर्षांतील नऊ वर्षे हिंदुस्थानांत राहिलेला नसेल अगर त्या वर्षापूर्वीच्या सात वर्षांत, त्यांचे हिंदुस्थानांतील एकूण वास्तव्य दोन वर्षांहून अधिक नसेल अशा इसमाला तो हिंदुस्थानचा रहिवासी आहे असे समजू नये. (५) परदेशांत व्यापार करणाऱ्या हिंदी इसमाला त्या परदेशांतील उत्पन्नावर कर भरण्यासंबंधी जर सबळत मिळत नसेल तर अशा हिंदी इसमाला परदेशांतील त्याच्या उत्पन्नावर त्या देशांतील सरकार जेवढा कर घेत असेल त्याच्या निम्न्या रकमेइतकी सुट हिंदुस्थानांत त्याच्यावर होणाऱ्या आकारणीत घावी. (६) ज्या ग्रेट ब्रिटनमधील कंपन्यांना त्यांच्या हिंदुस्थानांतील उत्पन्नावर ग्रेट ब्रिटनमध्ये कर भरावा लागतो त्यांच्या उत्पन्नावर हिंदुस्थानांत कर घेतला जात नाही.

एकत्र कुटुंब पद्धतीवर घाला !

एकत्र हिंदू कुटुंबाचे संवेष उत्पन्न एकाच मिळविल्या माणसाचे उत्पन्न आहे असे समजून त्यावर कराची आकारणी करावयाची आहे त्यामुळे एकंदर उत्पन्न पुष्कळ दिसून त्यावर कर आकारण्याचा दर जास्त होणार. त्यापेक्षा जर एकत्र कुटुंबातील सहभागीदार वेगळे राहू लागले तर प्रत्येकाचे व्यक्तिशः उत्पन्न धरून त्यावर स्वतंत्रपणे कर घावा लागणार. अर्थात् प्रत्येकाचा कर आकारण्याचा दर निराळा असणार या हद्दीने कर देण्याच्या हद्दीने ज्या कुटुंबाचे उत्पन्न मोठे आहे अशा कुटुंबांतील सहभागीदारांनी कर कमी घावा लागणा. म्हणून वेगळे राहणेच इष्ट होणार आहे. हा एकत्र कुटुंब-पद्धतीवर अप्रत्यक्षपणे घालाच आहे असे म्हणवण्यास हरकत नाही.

ब्रिटिश हिंदुस्थानांतील नागरिकांची संस्थानांत अगर ब्रिटिश हिंदुस्थानाबाहेर कोठेही शेती असली तर त्या शेतीच्या उत्पन्नावर कर आकारता येतो.

यामार्गाने नवीन इन्कमटॅक्स कायद्याचे सामान्य स्वरूप आहे. एकंदरीत विचार करता हळीचा इन्कमटॅक्स कायदा हा पुष्कळच शास्त्रशुद्ध पायावर उभारला आहे असे म्हणवण्यास हरकत नाही.

मुंबई इलाख्यांतील सहकारी चळवळीच्या केंद्रस्थानी
असलेली

शेतकऱ्यांची प्रांतिक बँक

म्हणजेच

बॉम्बे प्रॉव्हिन्शियल को-ऑपरेटिव्ह
बँक, लिमिटेड.

(सहकारी कायद्यान्वये नोंदलेली)

स्थापना १९११.

मुख्य कचेरी-सर विठ्ठलदास ठाकरसी मेमोरिअल बिल्डिंग
९, बेक हाउस लेन, कोट मुंबई.

शाखा

१ बरामती (जि. पुणे)	१८ अकलूज (जि. सोलापूर)
२ सातारा („ सातारा)	१९ विरमगांव („ अहमदाबाद)
३ इस्लामपूर („ „)	२० धुळे („ प. सानदेश)
४ कऱ्हाड („ „)	२१ वोंढाईचे („ „)
५ तामगांव („ „)	२२ शिरपूर („ „)
६ किलोस्करवाडी („ „)	२३ शहादे („ „)
७ शिराले („ „)	२४ नंदुरवार („ „)
८ कोरेगांव („ „)	२५ साफो („ „)
९ वाई („ „)	२६ शिंदेडें („ „)
१० अहमदनगर („ अहमदनगर)	२७ तळोई („ „)
११ शेवगांव („ „)	२८ मालेगांव („ नाशिक)
१२ कोपरगांव („ „)	२९ सदाणा („ „)
१३ बेलापूर („ „)	३० कळवण („ „)
१४ राहुरी („ „)	३१ लालगांव („ „)
१५ भिवंडी („ ठाणे)	३२ नांदगांव („ „)
१६ पालघर („ „)	३३ दोहद („ पंचमहाल)
१७ कल्याण („ „)	३४ कालोल („ „)

या बँकेत मुदतीच्या, चालू व सेविंग बँक ठेवी

स्वीकारल्या जातात

आणि

इलाख्यांतील बहुतेक सर्व प्रमुख ठिकाणी हुंडीचा
व्यवहार केला जातो.या बँकेत येणारा पैसा, शेतकरी व इतर अल्प उत्प-
न्नाचे लोक, यांच्या प्रत्यक्षपणे उपयोगी पडतो.पूर्ण माहितीकरिता हेडऑफिस अगर शाखा-
कचेऱ्यांस लिहा.व्ही. एल. मेहता,
मॅनेजिंग डायरेक्टर.

ग्रामसुधारणेची संबंध असणाऱ्या उपयुक्त संस्था

पुण्याबाहेरील संस्था

ग्रामसेवकांच्या शिक्षणाचें मांजरी येथील केंद्र:—हें पुणे-सोलापूर रस्त्यावर, पुण्यापासून ७१ मैलांवर आहे. शेतकी, सहकार, ग्रामोद्योग, इत्यादींचें शिक्षण देऊन सहकारी सोसायट्या, ग्रामपंचायती, शेतकी संस्था वगैरेंचे सेक्रेटरी तयार करणारी ही संस्था आहे.

खेड येथील झाडें लावण्याचें क्षेत्र:—पुणे-नाशिक रस्त्यावर, पुण्यापासून ३० मैलांवर आहे. महाराष्ट्रातील झाडें नसलेल्या टेकड्यांवर झाडें वाढविण्याचा हा प्रयत्न आहे.

शिरूर आरोग्य केंद्र:—पुणे-अहमदनगर रस्त्यावर घोडनदी येथें पुण्यापासून ४२ मैलांवर आहे. पुणे जिल्ह्यातील शिरूर पेडा व अहमदनगर जिल्ह्यातील पारनेर तालुका ह्यांतील सुमारे ५० सेठेगांवांचें आरोग्य सुधारणें हें ह्या केंद्राचें उद्दिष्ट आहे व रॉकफेलर फौंडेशनमधून त्याचा सर्व चालतो. रोगावर उपाय करण्यापेक्षा रोग उपस्थित होऊं न देण्याची सबरदारी येण्याचें काम केंद्र करते.

पाडेगांव येथील ऊंस संशोधन:—निरा रेल्वे स्टेशनजवळ हें संशोधन केंद्र आहे. महाराष्ट्रातील कालव्याचे पाण्यावर वाढतील अशा सकस उसाची लागवड काटकसरीची कशी होईल, ह्या हद्दीन प्रयोग येथें चालतात.

सेंट्रल इरिगेशन व ह्युड्रोडायनॅमिक रिसर्च स्टेशन, खडकवासलें:—हें केंद्र खडकवासल्याचे धरणाचे बांधासाठी लक्षांत घ्यावें. कालव्यात वहत येणारी बाळू, नदीच्या पात्रांचें योग्य वळण, पाणी मोजण्याची एकजात पद्धति, पुढांचें संरक्षण, बांध न पडण्याची दक्षता, इत्यादिसंबंधी प्रयोग करून प्रत्यक्ष अडचणी दूर करण्यास हें केंद्र सहाय्य करते.

सहकारी सोसायट्यांची अंतर्ब्यवस्था

(ले:—ज्ञा. आ. सार्वत, सुपरवायसर, शिरूर इवेली मावळ, ता. मु. सुविघन, पुणे.)

मराठी भाषेंत सहकारी संस्थांसंबंधी नव्या व्यावहारिक माहिती देणाऱ्या पुस्तकांची अद्यापिहि उणीव आहेच. विशेषतः चळवळी-तल्या व्यवहाराचें सरकारी धोरणांत ज्या क्षपाट्यांनी फरक होत आहेत, कामकाजाच्या पद्धतींत फेरफार घडत आहेत, नवे कानूने होत आहेत व सहकारी सात्याकडून मार्गदर्शक म्हणून निघणाऱ्यां सक्च्युलर इतकी लागोपाठ निघत आहेत की त्यामुळे १५-२० वर्षे काम करणारांनाहि तोल सांभाळून राहाणें मोठें अवघड झालेलें आहे. अशा वेळीं शेतकी सोसायट्यांच्या सेक्रेटरीचिसाठी सहकारी सात्याचे वटडकूम व पत्रव्यवहाराचे नमुने सात्याचे कुपेन मिळवून एकत्र करून छापलें हें पुस्तकाच्या लेखकांनीं मोठेंच कार्य केले आहे, यांत संशय नाही. सहकारी सात्याचें मॅन्युअल हद्दी बाजारांत उपलब्ध होत नाही. त्यामुळे अधिकृत नमुने एकत्र पहाण्यास मिळत नाहीत. असें एक नवीन मॅन्युअल सहकारी सात्यांत तयार होत असल्याचें ऐकिवांत आहे. पण तें प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच लेखकांनी आघाडी मारली आहे. (द. दि. वि.)

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

अधिकृत मांडवल ... .. रु. २,००,००,०००
 वसूल झालेलें मांडवल ... .. रु. १,००,००,०००
 रिझर्व फंड ... .. रु. १,१५,५०,०००

मुख्य कचेरी : ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.
मुख्यमंडळी शाखा : प्रुलियन एक्सचेंज, कुलाबा, काळवादेची व्याप्ती मलबार हिल्स.

इतर शाखा : अहमदाबाद (भद्र, मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एलिस मिज शाखा), अहमदाबाद (स्टेशन शाखा), अंभेरी (मुंबई शेजारी), राठे (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (ब्रान्ड स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (बादा बझार), कलकत्ता (चौरंगी स्केअर), जमशेदपूर, कराची, नागपूर (किंगवे), नागपूर (इतवारी बझार), पुणे, पुणे शहर, राजकोट, सुरत.

लंडन एजन्ट्स : वेस्टमिन्सٹر बँक लिमिटेड.
 डायरेक्टर्स : सर बुगालाल श्शी. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अय्यर), श्री. अंबालाल सारमाई, सर जोसेफ के. नाईट, मि. ए. नेडिस, सर कावराजी जलमिंदर, बॅरोनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दिन्शा के. दाम्नी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

कॅरंट डिपॉझिट अकाउंट्स :

दररोजच्या रु. ३०० ते रु. १,००,००० रुकमेच्या शिल्लेवर ३% दरानें व्याज दिलें जातें. रु. १,००,००० वरील व्याज खास योजनेने दिलें जातें. सद्गमादी अखेर व्याजाची किमान रक्कम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिलें जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक ठेवी योग्य व्याजांनीं स्वीकारल्या जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

विलस व सेटलमेंट्समार्फत बँक एक्सच्युटर व ट्रस्टी म्हणून काम करते. सर्व तऱ्हेचे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज करून मागवावेत. बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वसामान्य व्यवहार केला जातो.

एन्वॉ-टी. आर. लालबापती.

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र लि.

हेड ऑफिस : पुणे शहर.

स्थानिक शाखा : डेकन जिमखाना, पुणे ४.

मुंबजी शाखा : वलाल स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबजी.

अधिकृत मांडवल ... .. रु. १०,००,०००
 विक्रीस काढलेलें मांडवल ... .. रु. ५,००,०००
 संपलेलें मांडवल ... .. रु. ४,१४,०५०
 वसूल झालेलें मांडवल ... .. रु. २,०६,९७५
 एरूण सेटलें मांडवल ... .. रु. ३३,००,०००

डायरेक्टर्स

श्री. वा. गो. काळे, अध्यक्ष

श्री. धों. कु. साठे
 श्री. न. ग. पवार
 श्री. ज्यं. वि. रामडे
 श्री. वा. पु. वर्दे

श्री. मा. रा. जोशी
 श्री. श्री. गो. मराठे
 श्री. र. चि. सोहोनी
 मि. फ. डो. पदमजी

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात. शेअर व सरकारी रोखे बांची सुरेदिविक्ती कसोशीनें करून दिली जाते.

बँकेच्या शेअरवर १९४० अखेर पुण्या होणाऱ्या वर्षी द. सा. द. शेकडा ४ टक्के करमाफ टिबिडिट दिले गेले. बँकेची शेअरदिविक्ती चालू आहे.

म. वि. गोखले
 मॅनेजर.

होळकर संस्थानांतील सहकारी चळवळ
(१९३५-४०)

इंद्र संस्थानांतील सहकारी सोसायट्यांचे संख्येत अहवालाचे वर्षी १७ संस्थांची भर पडून त्यांची संख्या ८४७ झाली. सभासदांची संख्या २७,६०६ ची २९,९७४ झाली, परंतु सेव्हेंतें भांडवल ९१ लक्ष, ४२३ हजार रुपयांचें ८९ लक्ष, ८२३ हजार रुपये झालें. प्रत्येक सोसायटीचे सरासरीने ३५ सभासद आहेत व सेव्हेंत्या भांडवलाचें प्रत्येक सोसायटीशी प्रमाण १०,६०५ रुपये आहे. सोसायट्यांचें स्वतःचें भांडवल २९ लक्ष, ६० हजार रुपये आहे; म्हणजे त्याचें एकूण सेव्हेंत्या भांडवलाशी प्रमाण ३२.९% पडतें. सोसायट्यांचें कर्जाक भांडवल ६० लक्ष, २२ हजार रुपये आहे. सेंट्रल बँकांची व अर्बन सोसायट्यांची कर्जवसुली गेल्या वर्षापेक्षा बरी झाली, परंतु अर्बन सोसायट्यांच्या वसुलीत घट झाली. संस्थानांत ६ मध्यवर्ती बँका आहेत, त्या सोसायट्यांना ९% दरानें कर्ज देतात व सोसायट्या १२% दरानें आपल्या सभासदांस कर्ज देतात. "व्याजाचे दर ह्यापेक्षा कमी करणें शक्य होणार नाहीं." मध्यवर्ती बँकांचें सेव्हेंतें भांडवल १३ लक्ष रुपयांनी वाढून तें ३२ ३/४ लक्ष रुपये झालें, ह्याचें मुख्य कारण त्यांनी घेतलेले कर्जाक पैसे, हें होय. इंद्र प्रीमियर को. बँक ही संस्थानांतील सहकारी अॅपेक्स (प्रांतिक) बँकेसारखीच गणली जाते. तिचें सेव्हेंतें भांडवल २५ ३/४ लक्ष रुपये आहे. संस्थानांतील सहकारी विमा सोसायटीच्या कामास जोराची चालना देण्यास मुंबई प्रां. सहकारी विमा सोसायटी मदत करीत आहे. शेतकऱ्यांच्या निकट परिस्थितीतहि निरुत्साही न होतां सहकारी चळवळीची प्रगति कायम राखण्याचा प्रयत्न सहकारी सातें करीत आहे. श्री. ए. जी. होळकर हे सात्याचे रजिस्ट्रार आहेत.

फर्नाटक सॅ. को. बँक लि. धारवाड

वरील बँकेचा रजत महोत्सव. २३ नोव्हेंबर, १९४१ रोजी साजरा झाला. प्रारंभी बँकेच्या पटावर ४१ व्यक्ती व ७१ सोसायट्या होत्या. आतां तिच्या सभासदांची संख्या ७५४ व्यक्ती व ५६९ सोसायट्या अशी झाली आहे. तिच्या १७ शाखा असून तिचें वसूल भांडवल ५ लक्ष, ५४ ३/४ हजार रुपये व रिझर्व्ह आणि इतर फंड ४ लक्ष, ६० हजार रुपये, अशी तिची प्रगति झाली आहे. ठेवींचा आकडा ३७ लक्ष रुपये असून एकूण सेव्हेंतें भांडवल सुमारे अर्चा कोटी रुपये आहे. सोसायट्यांकडे बँकेचें येणें १७ ३/४ लक्ष रुपये आहे. बँकेच्या स्वतःच्या मालकीच्या इमारतीची किंमत ३० हजार रुपये आहे. इमारतीची बाढ करणयाचें ठरले आहे. गद्दग येथील बँकेची शाखाहि बँकेच्या स्वतःच्या इमारतीतच आहे. महोत्सवाचे प्रसंगी बँकेचे चेअरमन, श्री. व्ही. आर नलावडी, बी. ए., एलएल. बी., एम. एल. ए. ह्यांनी प्रास्ताविक भाषण केलें. उत्सव समारंभाचे अध्यक्ष, श्री. व्ही. एस. भिडे, आय. सी. एस., कमिश्नर, ह्यांनी आपल्या भाषणांत बँकेस काहीं उपयुक्त सूचना करून, तिच्या चालकांचें, उत्सवाचे प्रसंगानें, अभिनंदन केलें.

पेट्रोल पुरवठा

महादेशांतून हिंदुस्थानांत पेट्रोल आणण्यास सोइस्कर आगबोटी नाहींत. परंतु ही अडचण दूर करण्याचा यत्न सरकार करीत आहे असें सर रामस्वामी मुदलियार ह्यांनी असेंब्लीत सांगितलें.

निवडक बाजारभाव

बँक रेट (२० नोव्हेंबर, १९४५ पासून) ३%

सरकारी आणि निमसरकारी रोखे

५ १/२ करमाळ लोन (१९२५-५५)	...	...	११०-१०
४ १/२	...	...	१०३-१२
३ ३/४ विनमुदत	...	...	९५-१४
३ ३/४ १९४०-५०	...	...	१०३-१४
३ (१९३३-६५)	...	...	९५-१४
२ ३/४ १९४८-५२	...	...	९८-०
४ पोस्ट ट्रस्ट (लांब मुदत)	...	...	११०-०
४ मुंबई न्युनिसिपल (लांब मुदत)	...	...	११०-०
४ मॅसूर कर्ज (१९५३-६३)	...	...	११६-१२
५ मॅसूर कर्ज (१९५५)	...	...	१२०-४

मंडळ्यांचे भाव

(कंसांतील पहिला आकडा भागाची दोनी किंमत, दुसरा आकडा वसूल झालेंलें भांडवल व कंसांनंतरचा आकडा वार्षिक डिफिंडेड द्यावोनी.)

बँका

बँक ऑफ इंडिया (१००-५०) ११%	...	...	१२९-८
बँक ऑफ बरोडा (१००-५०) १०%	...	...	११८-८
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५०-२५) ९%	...	...	५३-८
इंपीरियल बँक (५००) १२%	...	...	१६३०-०
बॉम्बे मॅ. को. बँक (५०) १३ ३/४ %	...	...	५३-८
रिझर्व्ह बँक (१००) ३ ३/४ %	...	...	११२-८

बीज

बॉम्बे ट्रेडिंग ऑर्गॅ. (५०) १२%	...	...	१२५-०
कराची (१००) ९%	...	...	२१७-८
पुणे इलेक्ट्रिक (१००) ९%	...	...	२२०-०
टाटा पॉवर ऑर्गॅ. (१०००) ५ ३/४ %	...	...	१७०२-८
आंध्र पॅट्रॉल ऑर्गॅ. (१०००) ७ ३/४ %	...	...	१७५०-०

रेल्वेज

दौंड-वाराणसी (१००) ४ ३/४ %	...	...	१०४-८
पाचोरा-जामनेर (१००) १ ३/४ %	...	...	९७-०
अहमदाबाद प्रांतज (५००) ११ ३/४ %	...	...	८७६-४
तापी पॅट्रॉल (५००) ८%	...	...	६५०-०

इतर

बेलापूर सुगर (५०) १० %	...	...	२४८-०
इन्व्हेस्टमेंट ट्रस्ट (१००-५०) २ %	...	...	५५-८
शिवा स्टीम (३५) १ %	...	...	२५-०
न्यु इंडिया विमा (७५-३५) १ % ८ आ.	...	...	५५-८
ओरिएंटल विमा (२००) १२ ५ %	...	...	४८२५-०
टाटा आयर्न ए. प्रे. (१५०) ९%	...	...	२११-४
टाटा आयर्न ड्यु. प्रे. (१००) ७ ३/४ %	...	...	१५३-८
टाटा आयर्न ऑर्गॅ. (७५) १५ %	...	...	४१०-०
टाटा आयर्न ट्रिफेड (३०) १७ ३/४ % आ. ० वे	...	...	२१९०-०
असोसिएटेड सिमेंट (१००) ५ %	...	...	१६५-०

सोने-चांदी

सोने (मिट) प्रत्येक तोळ्यास	...	...	४७-१२-०
चांदी प्रत्येक १०० तोळ्यास	...	...	६७-०-०

पाणीचपाणी

नुहांसधुकलकपाणी प्रादिजे ना ?
 आपच वीरिंग मशीनेने मुषे फांत कर
 पोतानोकर कळत पाव व फुकतानपय वस्ता वंदा.
 तहो दुकानपाणी मिळू संकळ.
 वीरिंग मशीनरी पय पूणे स्वदेवी
 अन्त आपने करतानाचो तया केल्ले अन्त.
 साऊ (मिड) वू करत येव इतिने वान्तें
 दार वंदाक प्रादिती वंदूद वास्वीकना.
मिड आणि सन्स,
 चण्डी.
 श्री विनायक मिल्सची पावडे इंग्रजी वापरा.

-SOLD, BOUGHT, HIRED OR MADE TO ORDER-

First and second hand iron or wooden furniture.
 Address-Shevak Quarters,
 1227 F. C. Road, Poona 4. C. R. Shevak.
 Industrial Centre.

सर्व प्रकारचें लोखंडी व लॉकडी फर्निचर विकत घेतलें जातें किंवा नवीन तयार करून अगर भाड्याने मिळतें.
 पत्ता—शेवक क्वार्टर्स, १२२७ फ. कॉ. रोड, पुणे नं. ४.
 इंडस्ट्रियल सेक्टर, कारखाना पत्ता—१५३ कसबा, पुणे २.
 आपला—सी. आर. शेवक.

स्वादिष्ट मसाला करणारे आद्य कारखानदार

व्ही. पी. वेडेकर

वेडेकर आणि सन्स

पुणे येथील एजंट—

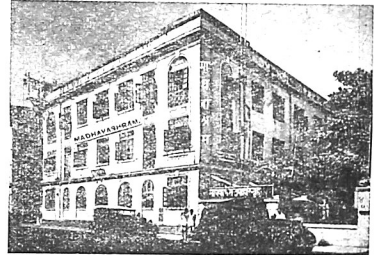
दत्तात्रय नारायण हेजीब.

फॉस्फोरा:—

अशक्ततेमुळे हाडांतील (स्फुराम्लाचा)
 (क्षार) स्फुरण पावत नसल्याने शरीराचे
 जे धर्म ते बरोबर काम करीत नाहीत
 त्यामुळे मुलें सुस्त व आढ्यशी, तरुण पंड,
 निर्वीर्य व कामाचा कंटाळा करणारे, तरुण
 स्त्रियांच्या गर्भाशयोन्माद (आचक्रे) बंधत्व
 आणणे इत्यादि व बृद्ध चिडचोंग, नेमळे वगैरे विकार हाडांतील
 मज्जातंतू व शुकाची वाळ होत नसल्याने होतात. त्यावर उपाय
 म्हणजे फॉस्फोरा मोल्ड-टॅनिक हें फार उपयुक्त औषध आहे. एक
 वाटली चाळीस दिवस पुरते. किं. रु.३-८-०. शिवाय पोस्टलर्च.
 —माहिती पत्रक मागवा—

रॉय आणि कंपनी, १७६, मिन्हेस स्ट्रीट, मुंबई नं. २

माधवाश्रम

हा आश्रम द्रामच्या रस्त्यावर असून,
 रेल्वे-स्टेशन व चौपाटी सुमारे पांच मिनिटांचे
 रस्त्यावर आहे.

जागा मध्यवर्तीत, हवाशीर, लागणारे
 फर्निचरने शुंगारित असून, सोयीमुळे ती
 शोभिवंत जाहली आहे. कुटुंबासह राहणेची
 इच्छेनुरूप स्वतंत्र व्यवस्था.

माधवाश्रम बिल्डिंग, गिरगांव, मुंबई.

मुजुमदार टॉय वर्क्स

या आणि पहा

माना हालणारी व सार्धी लॉकडी चित्रें
 समक्ष येऊन खात्री करा.

३५५ सदाशिव पेठ, शेडगेवाडी, पुणे शहर.

राहाणेची व भोजनाची उत्तम सोय

फोन नं. ७७९ गणपति चौक व्यवस्थापक

वक्तशीर आणि मनपसंत काम
करून देणारे
मोहन वॉच कंपनी

रेग्युलेशन भोफत
कॉमनवेलथ विल्डिङसमोर लक्ष्मी रोड, पुणे १.

पावसाळ्यांतील उपयुक्त औषधें

❖ **संग्रह करा** ❖

कॉलरा गोळी, सजीवनी गुटी, कुटजारिष्ट,

पाचकवटी, पंचकोलासव

तसेंच

पंडुरोगावरील अप्रतिम गुणकारी

—: **रक्तवर्धक** :—

सुवर्णकल्प, बालजीवन, अस्थिपोषक,

रक्तशोधक, कफनाशक हीं पेटेंट

औषधें मागवा

मुख्य दुकान-गणपति चौक, लक्ष्मीरोड, पुणे.

आयुर्वेद रसशाळा पुणे, लि.

सर्व तऱ्हेची कापड छपाई व रंगाई (Calico Printing and Dyeing) करणारा कारखाना.

'**पायोनिअर डाईंग हाऊस**'

फोचाचें कापड (Casement cloth), दाराचे पडदे, टंचल कम्हर
इ. टिकाऊ रंगाचे, स्वदेशी तयार मिळतात. कारखाना:—

मिकारदास मारुती रोड, दातेवाडी, पुणे.

**मधुमेहावरील
औषध**

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, करल प्रॉडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.

१२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन

स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोबदला घ्या.

महिंद्रकर ब्रदर्स

तयार कपड्याचे व्यापारी

बंबाचे
माडीवर

बुधवार
चौक,
पुणे

हे पत्र पुणे, पेठ भांबुडां घ. नं. ११५११ आर्यभूषण छापखान्यात रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनी छापिलें व
छ. श्रीपाद वामन काळे, धी. ए., यांनी 'दुर्गाविनायक,' भांबुडां, घ. नं. १२४११३, पुणे शहर, येथें प्रसिद्ध केले.